

POJĘCIA „SKUTECZNY ŚRODEK NAPRAWCZY” ORAZ „SKUTECZNY ŚRODEK ODWOŁAWCZY” W PRAWIE UNII EUROPEJSKIEJ DOTYCZĄCE POZYSKIWANIA DOWODÓW W POSTĘPOWANIU KARNYM

MAŁGORZATA WĄSEK-WIADEREK*

SŁAWOMIR STEINBORN**

DOI: 10.26399/iusnovum.v19.4.2025.35/m.wasek-wiaderek/s.steinborn

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera analizę orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczącego „skutecznych środków odwoławczych” na gruncie art. 14 dyrektywy w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego (END) oraz „skutecznych środków naprawczych” przewidzianych w dyrektywach unijnych regulujących uprawnienia oskarżonego w postępowaniu karnym. Analiza tego orzecznictwa prowadzi do wniosku, że TS ustanowił bardziej konkretny i wyższy standard ochrony za pomocą skutecznych środków odwoławczych w pierwszym z wymienionych obszarów, dokonując wykładni art. 14 dyrektywy w sprawie END. Z kolei orzecznictwo dotyczące „skutecznych środków naprawczych” zawartych w dyrektywach regulujących uprawnienia oskarżonych bazuje na ogólnym założeniu, że prawo unijne nie obejmuje swym zakresem kwestii dopuszczalności dowodów, co powoduje, że niekiedy można je uznać wręcz za niespójne ze standardem ustanowionym w tym zakresie przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. W tekście stawiamy także tezę, że prawo do środka odwoławczego/naprawczego nie oznacza obowiązku stworzenia odrębnej drogi prawnej w postaci „zażalenia” czy „skargi” w krajowym porządku prawnym.

* dr hab. prof. KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski (Polska), e-mail: malgorzata.wasek-wiaderek@kul.pl, ORCID: 0000-0001-9761-3177

** dr hab., prof. UG, Uniwersytet Gdański (Polska), e-mail: slawomir.steinborn@ug.edu.pl, ORCID: 0000-0001-8381-7814

Słowa kluczowe: Trybunał Sprawiedliwości, dyrektywy unijne, dopuszczalność dowodów w procesie karnym, skuteczny środek odwoławczy, skuteczny środek naprawczy

THE NOTION OF ‘EFFECTIVE REMEDY’ AND ‘EFFECTIVE LEGAL REMEDY’ IN EU LAW CONCERNING THE GATHERING OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ABSTRACT

The article analyses the case law of the Court of Justice of the European Union concerning ‘effective legal remedies’ under Article 14 of the Directive on the European Investigation Order (EIO) and ‘effective remedies’ provided for in EU directives regulating the rights of defendants in criminal proceedings. An analysis of this case law leads to the conclusion that the CJEU has established a more specific and higher standard of protection through effective remedies in the first of the aforementioned areas when interpreting Article 14 of the EIO Directive. By contrast, the case law on ‘effective remedies’ provided for in directives regulating the rights of defendants is based on the general assumption that EU law does not govern the admissibility of evidence, which means that it may sometimes be regarded as inconsistent with the standard established in this area by the European Court of Human Rights. The article also argues that the right to an effective remedy does not imply an obligation to create a separate legal measure in the form of a ‘complaint’ or ‘appeal’ within the national legal system.

Keywords: Court of Justice, EU directives, admissibility of evidence in criminal proceedings, effective remedy, effective redress

WSTĘP

Prawo Unii Europejskiej oddziałuje na postępowanie karne państw członkowskich dwutorowo. Chronologicznie pierwsze oddziaływanie odbywało się, i nadal się odbywa, na skutek wdrażania do krajowych porządków prawnych kolejnych unijnych aktów prawnych (uprzednio decyzji ramowych, obecnie – dyrektyw) regulujących instrumenty wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych. W obrębie pozyskiwania dowodów dla postępowania karnego z innego państwa członkowskiego istotną rolę odgrywa dyrektywa w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego¹. Pomimo że instrument ten dotyczy wąskiej problematyki pozyskiwania dowodów z innego państwa członkowskiego, to proces jego implementacji może wywierać istotny wpływ na ogólne przepisy proceduralne państw członkowskich. Szczególną rolę odgrywa tu orzecznictwo, w którym Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej dokonuje wykładni postanowień unijnych aktów prawnych, nadając im treść normatywną często autonomiczną w stosunku do zastanej w danym porządku prawnym. Aktywność orzecznicza TS dotyczy także tego, jakie środki odwoławcze powinna mieć do dyspozycji osoba, wobec której ma być wykorzystany dowód

¹ Dyrektywa PE i Rady 2014/41/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych, Dz. Urz. UE L 130 z 1.05.2014 r., s. 1–36; dalej: dyrektywa w sprawie END.

pozyskany na skutek zastosowania END, a także osoba, której prawa mogą być naruszone na skutek przeprowadzenia czynności dowodowej. Na gruncie tego orzecznictwa ważne jest pytanie, czy skuteczność „środka odwoławczego”, jaki powinien być zagwarantowany w sytuacji pozyskania dowodu z naruszeniem prawa, wymaga eliminacji takiego dowodu z postępowania karnego, czy też za wystarczające należy uznać inne rodzaje procesowych reakcji na taką okoliczność.

Inaczej, bo wprost, oddziałują na krajowe postępowania karne unijne akty prawne mające na celu zbliżenie ustawodawstw w celu ułatwienia realizacji wzajemnego uznawania orzeczeń. Ich prawidłowe wdrożenie powinno skutkować wprowadzeniem do krajowego porządku prawnego takiego standardu uprawnień oskarżonego czy pokrzywdzonego, jakie przewidziano w dyrektywie unijnej. Wszystkie dyrektywy unijne regulujące uprawnienia oskarżonych w postępowaniu karnym zawierają postanowienia dotyczące „skutecznych środków naprawczych”, chociaż o różnym stopniu ogólności. Pojęcie „skuteczny środek naprawczy” używane w tych dyrektywach, w kontekście ogólnego prawa do skutecznego środka prawnego zagwarantowanego w art. 47 Karty Praw Podstawowych było już przedmiotem wykładni TS na skutek kilku pytań prejudycjalnych.

Celem tego artykułu jest analiza orzecznictwa TS dotyczącego skutecznych środków naprawczych/odwoławczych w obu wymienionych obszarach (tj. wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych oraz na gruncie dyrektyw regulujących uprawnienia oskarżonego w postępowaniu karnym), jakie oskarżony powinien mieć do dyspozycji w związku z procesem gromadzenia dowodów. Stawiamy hipotezę, że orzecznictwo to nie jest jednolite, a Trybunał Sprawiedliwości ustanowił bardziej konkretny i wyższy standard ochrony za pomocą skutecznych środków odwoławczych w pierwszym z wymienionych obszarów. Z kolei orzecznictwo dotyczące „skutecznych środków naprawczych” zawartych w dyrektywach regulujących uprawnienia oskarżonych bazuje na ogólnym założeniu, że prawo unijne nie obejmuje swym zakresem kwestii dopuszczalności dowodów, co powoduje, że niekiedy można je uznać wręcz za niespójne ze standardem ustanowionym w tym zakresie przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.

PRAWO DO SKUTECZNEGO ŚRODKA ODWOŁAWCZEGO W RAMACH PROCEDURY END

Żaden obowiązujący akt prawny Unii Europejskiej nie reguluje kwestii dopuszczalności dowodów pozyskanych w innym państwie członkowskim². Częściowo i w wąskim zakresie postępowań prowadzonych przez Prokuraturę Europejską do tej kwestii

² Trwają jednak prace koncepcyjne w tym zakresie. Por. K. Ligeti, B. Garamvölgyi, A. Ondrejová, M. von Galen *Admissibility of Evidence in Criminal Proceedings in the EU*, „Eu crim” 2020, nr 3, s. 201–208; por. także opracowanie wydane przez European Law Institute w 2023 r. w ramach projektu prowadzonego pod kierunkiem L. Bachmaier Winter i F. Salimi, *ELI Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on Mutual Admissibility of Evidence and Electronic Evidence in Criminal Proceedings. Draft Legislative Proposal of the European Law Institute*, projekt dyrektywy: <https://www.europeanlawinstitute.eu/news-events/news-contd/news/eli-publishes-a-legislative-proposal-on-mutual-admissibility-of-evidence-and-electronic-evidence-in/> (dostęp: 27.09.2025).

odnosi się motyw 80 rozporządzenia Rady (UE) 2017/1939 z dnia 12 października 2017 r. wdrażającego wzmocnioną współpracę w zakresie ustanowienia Prokuratury Europejskiej³, który stanowi, że:

dowody przedstawione przez Prokuraturę Europejską przed sądem nie powinny zostać niedopuszczone wyłącznie ze względu na to, że zebrano je w innym państwie członkowskim lub zgodnie z prawem innego państwa członkowskiego, pod warunkiem że sąd rozpoznający sprawę uzna, iż dopuszczenie tych dowodów nie narusza zasady rzetelności postępowania ani przysługującego podejrzanemu lub oskarżonemu prawa do obrony zgodnie z Kartą.

Kwestii niedopuszczalności dowodów jako skutku ich pozyskania z naruszeniem prawa nie reguluje też dyrektywa w sprawie END w odniesieniu do dowodów pozyskanych na skutek wykonania europejskiego nakazu dochodzeniowego⁴. Co jednak istotne, zawiera ogólny przepis dotyczący środków odwoławczych. Przepis art. 14 dyrektywy w interesującym nas zakresie stanowi:

1. Państwa członkowskie zapewniają, by w odniesieniu do czynności dochodzeniowych wskazanych w END przysługiwały środki odwoławcze równoważne środkom, które przysługiwałyby w podobnej sprawie krajowej.
 2. Merytoryczne podstawy wydania END można kwestionować wyłącznie w drodze zarzutu w państwie wydającym, bez uszczerbku dla gwarancji dotyczących praw podstawowych w państwie wykonującym.
- [...]
7. Państwo wydające uwzględnia skuteczne zakwestionowanie na drodze prawnej uznania lub wykonania END zgodnie z prawem krajowym. Bez uszczerbku dla krajowych przepisów proceduralnych, państwa członkowskie zapewniają, by w postępowaniu karnym w państwie wydającym przy ocenie materiału dowodowego uzyskanego za pomocą END przestrzegane było prawo do obrony i do rzetelnego postępowania.

Pomimo ogólności zacytowanego przepisu, zawiera on ważne odesłanie do obowiązku „przestrzegania prawa do obrony i do rzetelnego postępowania”, nie precyzując jednak, czy naruszenie tego obowiązku powinno skutkować niedopuszczalnością dowodu pozyskanego w ramach wykonania europejskiego nakazu dochodzeniowego. Podobne odesłanie do ogólnego standardu rzetelności postępowania przy formułowaniu prawa do środka odwoławczego znajdziemy także w innych dyrektywach unijnych, o czym szerzej w dalszej części rozważań.

W przypadku współpracy opartej na mechanizmie wzajemnego uznawania orzeczeń mamy do czynienia z dokonywaniem czynności procesowych w dwóch lub więcej państwach, co bez wątpienia dodatkowo komplikuje właściwe ukształtowanie regulacji procesowych nakierowanych na zapewnienie jednostce odpowiedniego środka odwoławczego (naprawczego). Szczególnie widoczne jest to w przypadku transgranicznego gromadzenia dowodów, kiedy postępowanie karne prowadzone jest w jednym państwie członkowskim, a część czynności dowodowych

³ Dz. Urz. UE L 283 z 31.10.2017 r., s. 1 i n.

⁴ Zob. szerzej S. Steinborn, D. Świeczkowski, *Verification in the Issuing State of Evidence Obtained on the Basis of the European Investigation Order*, „Review of European and Comparative Law” 2023, nr 3, s. 172 i n.

dokonywana jest w innym państwie lub państwach członkowskich. Skale trudności obrazuje orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości dotyczące europejskiego nakazu dochodzeniowego.

W wyroku wydanym w sprawie *Gavanozov II*⁵ Trybunał Sprawiedliwości analizował, czy w państwie członkowskim wydającym END należy zapewnić środek odwoławczy od wydania END dotyczącego przeszukania i przesłuchania w drodze wideokonferencji. Trybunał dostrzegł, że dyrektywa w sprawie END wymaga jedynie, aby przeciwko END zapewnione zostały środki równoważne środkom dostępnym w analogicznej sprawie krajowej, a więc dotyczące danej czynności dochodzeniowej. Niezależnie jednak od tego, na państwach członkowskich ciąży obowiązek zapewnienia poszanowania prawa do skutecznego środka prawnego przewidzianego w art. 47 akapit pierwszy Karty Praw Podstawowych UE. W sytuacji zatem, gdy określona czynność dochodzeniowa ingeruje w sferę praw i wolności gwarantowanych prawem Unii, należy zapewnić odpowiedni środek odwoławczy. Trybunał nie przeprowadził szerszej analizy, jakie cechy powinien ten środek spełniać. Odwołując się jednak do art. 47 Karty, Trybunał wskazał dwie cechy takiego środka odwoławczego. Po pierwsze, powinien on umożliwiać kwestionowanie prawidłowości (franc. *régularité*; ang. *lawfulness*) i niezbędności czynności dochodzeniowych. Po drugie, środek powinien umożliwiać żądanie odpowiedniego zadośćuczynienia (franc. *redressement*; ang. *redress*⁶), jeśli czynności te zarządzono lub wykonano niezgodnie z prawem. Jednocześnie Trybunał dodał, że obowiązek określenia niezbędnych środków odwoławczych w tym względzie ciąży na państwach członkowskich w ich wewnętrznym porządku prawnym⁷. Z uwagi na wynikającą z art. 14 ust. 2 dyrektywy o END regułę, że materialnoprawne podstawy wydania END mogą być kwestionowane wyłącznie za pomocą środka wnoszonego w wydającym nakaz państwie członkowskim, Trybunał uznał, że środek powinien umożliwiać kwestionowanie konieczności i prawidłowości END co najmniej w odniesieniu do materialnoprawnych podstaw jego wydania⁸. Co istotne, Trybunał zdaje się traktować prawo do skutecznego środka prawnego, o którym mowa w art. 47 Karty, jako warunek stosowania mechanizmów opartych na zasadzie wzajemnego uznawania między państwami członkowskimi⁹.

Jak wynika z powyższego, że Trybunał nie formułuje szczegółowych wymagań co do środka odwoławczego, jaki powinien zostać zapewniony w przypadku

⁵ Wyrok TS z dnia 11 listopada 2021 r., C-852/19, ECLI:EU:C:2021:902. Zob. też S. Steinborn, *Środek odwoławczy od wydania europejskiego nakazu dochodzeniowego dotyczącego wideokonferencji. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 2021 r., C-852/19, Postępowanie karne przeciwko Ivanowi Gavanozowowi*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2024, nr 2, s. 135–145.

⁶ W polskiej wersji językowej wyroku C-852/19 użyto słowa „zmiana”, podczas gdy w wersji angielskiej słowa „redress”.

⁷ Pkt 33 wyroku w sprawie C-852/19. Szerzej o koncepcji skutecznego środka prawnego na gruncie art. 47 Karty: S. Steinborn, *The Concept of an Effective Remedy Under Article 47 of the Charter in Context of the European Investigation Order*, „European Criminal Law Review” 2024, vol. 14, nr 2, s. 135–147. O genezie i rozumieniu pojęcia „skuteczny środek odwoławczy” por. P. Wiliński, *Introducing effective remedies*, w: *Effective Legal Remedies in Criminal Justice System. European Perspective*, red. P. Wiliński, Berlin 2023, s. 13–29.

⁸ Pkt. 41 i 49 wyroku w sprawie C-852/19.

⁹ Pkt 56 wyroku w sprawie C-825/19.

wydania END dotyczącego czynności dochodzeniowej w innym państwie członkowskim. Wydaje się, że Trybunał główny nacisk stawia natomiast na efektywność tego środka. Skoro ma on umożliwiać kwestionowanie prawidłowości czynności, to należy zakładać, że powinien dawać osobie uprawnionej możliwość przedstawienia argumentacji kwestionującej nie tylko zgodność czynności z prawem, ale również i odpowiednią jej podstawę faktyczną.

Skoro środek odwoławczy ma zostać zapewniony jako gwarancja wynikająca z art. 47 Karty, należy przyjąć, że powinien on przysługiwać każdej jednostce, w której sferę praw i wolności ingeruje dana czynność dochodzeniowa. Kręgu osób uprawnionych nie należy zatem ograniczać wyłącznie do podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym. Czynności dochodzeniowe mogą bowiem wkraczać w sferę praw i wolności innych osób – i w takiej sytuacji osoby te powinny mieć możliwość skorzystania z takiego środka¹⁰. Wydaje się, że z art. 47 Karty nie wynika natomiast obowiązek zapewnienia środka podejrzanemu i oskarżonemu w każdym przypadku. Jeśli bowiem dana czynność dochodzeniowa nie ingeruje bezpośrednio w sferę praw i wolności podejrzanego, z samego przepisu art. 47 Karty nie wynika konieczność zapewnienia mu takiego środka. Co istotne, w sprawie *Gavanozov II* TS nie wypowiadał się co do tego, czy warunkiem skuteczności środka odwoławczego jest konieczność uznania za niedopuszczalny dowodu pozyskanego z naruszeniem prawa.

Kwestia ta pojawiła się po raz pierwszy w wyroku w sprawie *EncroChat*¹¹. Jednym z analizowanych w nim zagadnień była dopuszczalność pozyskania na podstawie END wydanego przez prokuratora materiału dowodowego, który pozostaje już w dyspozycji właściwych organów państwa wykonującego END. Kwestia zapewnienia odpowiedniego środka odwoławczego pojawiła się tutaj w kontekście gwarancji, jakie powinny zostać zapewnione w państwie wydającym END. Trybunał zasadniczo uznał, że organ wydający END nie jest uprawniony do weryfikowania prawidłowości postępowania, w ramach którego w państwie wykonującym END pozyskano określone dowody¹². Z dalszego wywodu wynika jednak, że weryfikacja ta może jednak nastąpić pośrednio poprzez badanie proporcjonalności i niezbędności wydania END wskutek wniesienia środka odwoławczego zgodnie z art. 14 ust. 1 dyrektywy o END, bowiem przepis ten nakłada obowiązek zapewnienia w państwie wydającym równoważnych środków odwoławczych jak w sprawie krajowej¹³. Trybunał wprawdzie w tym miejscu odniósł się do przekazania materiału dowodowego, które miałyby być nieproporcjonalne do celów postępowania karnego w państwie wydania END, jednak nie sposób oceniać proporcjonalności przekazania dowodów bez bliższej oceny trybu, w jakim zostały one uzyskane. Następnie jednak Trybunał odwołał się do art. 14 ust. 7 dyrektywy o END i zwrócił uwagę, że niemożność skutecznego ustosunkowania się przez stronę do dowodu, który mógłby mieć decydujący wpływ na ocenę okoliczności faktycznych, powinno skutkować wykluczeniem takiego dowodu z uwagi na grożące naruszenie prawa do

¹⁰ Por. pkt 46 wyroku w sprawie C-852/19.

¹¹ Wyrok TS z dnia 30 kwietnia 2024 r., C-670/22, ECLI:EU:C:2024:372.

¹² Pkt 100 wyroku w sprawie C-670/22.

¹³ Pkt. 102–103 wyroku w sprawie C-670/22.

rzetelnego procesu¹⁴. Trybunał wprawdzie podkreśla, że kwestia dopuszczalności i oceny dowodów w postępowaniu karnym należy do prawa krajowego, jednak z art. 14 ust. 7 dyrektywy o END wyprowadza pewien wyjątek od tej reguły, wprost nakazując eliminację dowodu z uwagi na wymogi prawa do obrony i do rzetelnego postępowania¹⁵.

Stanowisku Trybunału brak wprawdzie pożądanej w tego rodzaju sytuacjach precyzji, niemniej wydaje się, że można z niego wyprowadzić w miarę klarowne wnioski. W pkt. 105 wyroku *EncroChat* Trybunał stwierdza: „jeżeli sąd uzna, że strona nie jest w stanie skutecznie ustosunkować się do dowodu, który mógłby mieć decydujący wpływ na ocenę okoliczności faktycznych, sąd ten stwierdza naruszenie prawa do rzetelnego procesu i wyklucza ten dowód w celu uniknięcia takiego naruszenia”. Na pierwszy rzut oka można byłoby tę wypowiedź rozumieć w ten sposób, że sankcja eliminacji dowodu powinna mieć miejsce wyłącznie w sytuacji, gdy strona nie ma możliwości zakwestionowania dowodu, a dowód ten ma istotne znaczenie w sprawie¹⁶. Ograniczenie możliwości eliminacji dowodu jedynie do tej sytuacji byłoby jednak całkowicie niezrozumiałe.

Stanowisko Trybunału wyrażone w sprawie *EncroChat* wskazuje, że Trybunał traktuje mechanizm eliminacji dowodu jako swoistą sankcję wymuszającą zapewnienie w postępowaniu karnym odpowiedniej możliwości zakwestionowania dowodu uzyskanego na podstawie zasady wzajemnego uznawania. Należy bowiem zauważyć, że w przypadku przekazania materiału dowodowego na podstawie END najczęściej nie będzie wobec END służyć środek odwoławczy, skoro zgodnie z art. 4 ust. 1 dyrektywy o END istnieje obowiązek zapewnienia środka równoważnego względem analogicznej sprawy krajowej. W krajowych systemach procesowych samo przekazanie dowodów z jednego postępowania karnego do drugiego najczęściej nie stanowi czynności, od której służy środek odwoławczy lub formalna skarga. Co więcej, nie jest to czynność sama w sobie ingerująca w sferę praw i wolności jednostki, a zatem nie ma podstaw, aby obowiązek zapewnienia takiego środka można było wyprowadzić z art. 47 Karty. W konsekwencji Trybunał sięga po mechanizm weryfikacji dowodów na etapie postępowania co do meritum w państwie wydania END.

Państwa członkowskie zobowiązane są do zapewnienia osobie, przeciwko której postępowanie karne się toczy, prawa do obrony i do rzetelnego postępowania.

¹⁴ Pkt. 105 i 130 wyroku w sprawie C-670/22.

¹⁵ W wyroku TS nie użyto słowa „niedopuszczalność” dowodu, posługując się pojęciem „odrzuć” lub „wykluczyć” dowodu. W niemieckiej wersji wyroku jest z kolei mowa o „zignorowaniu” dowodu („unberücksichtigt zu lassen”), podobnie jak w wersji angielskiej („courts are required to disregard”). Należy zatem przyjąć, że TS miał na myśli uznanie dowodu za niedopuszczalny, bowiem w orzecznictwie odróżniana jest kwestia niedopuszczalności dowodu oraz oceny wartości danego dowodu. Por. m.in.: wyrok TS z dnia 2 marca 2021 r., *Postępowanie karne przeciwko H.K.*, C-746/18, ECLI:EU:C:2021:152, pkt. 43–44.

¹⁶ W piśmiennictwie z tego orzeczenia TS wywodzi się dwa warunki dopuszczalności dowodów pozyskanych z *EncroChat*: 1) obrona musi mieć zapewnioną możliwość skutecznego ustosunkowania się do takiego dowodu; 2) dowód ten nie może mieć istotnego (przesądzającego) wpływu na ustalenia faktyczne w sprawie. Por. V. Bajović, *Encrochat and Sky ecc Data as Evidence in Criminal Proceedings in Light of the CJEU Decision*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2025, vol. 33, nr 2, s. 255.

Jak można sądzić, z jednej strony wymogi te nakazują zapewnienie odpowiedniej możliwości kwestionowania dowodów, z drugiej – stanowią podstawowe kryterium, do którego należy sięgać przy ocenie dopuszczalności dowodu. Nie chodzi bowiem wyłącznie o formalne zapewnienie stronie możliwości zakwestionowania dowodu uzyskanego z innego państwa członkowskiego, lecz o możliwość, by się do niego „skutecznie ustosunkować”. Trybunał wymaga zatem zapewnienia w prawie krajowym skutecznego mechanizmu weryfikującego dowody uzyskane z innego państwa członkowskiego. Nie chodzi przy tym wprost o weryfikację trybu pozyskania tych dowodów w państwie wykonującym END, lecz o zbadanie, czy wykorzystanie tych dowodów w postępowaniu karnym w państwie wydającym END nie będzie skutkowało nierzetelnością postępowania. Oczywiście jest, że dokonanie tej oceny nie jest możliwe w całkowitym oderwaniu od tego, jak dany dowód został pozyskany w państwie wykonującym END.

Co istotne, Trybunał Sprawiedliwości kładzie nacisk na skuteczność mechanizmu, jaki powinien zostać przewidziany w prawie krajowym, a nie na konkretne rozwiązanie procesowe. Wydaje się zatem, że nie jest konieczne wprowadzenie określonego instrumentu procesowego, takiego jak choćby środek zaskarżenia lub sformalizowana skarga. Podniesienie zarzutów wobec dowodu uzyskanego w trybie END może odbyć się również w ramach zwykłego toku postępowania przed sądem. W tym aspekcie wydaje się, że standard wskazany w wyroku *EncroChat* koresponduje z cechami środka odwoławczego nakreślonymi w wyroku *Gavanozov II*, gdzie przecież Trybunał nie domagał się zapewnienia środka skutkującego kontrolą END dokonywaną *ex ante*. Wskazał bowiem wymóg zapewnienia możliwości zadośćuczynienia (ang. *redress*) w razie niezgodności czynności z prawem, przez co należy rozumieć również późniejsze usunięcie skutków naruszenia prawa, które miało miejsce przy dokonywaniu czynności dochodzeniowej. W tym sensie możliwość wywołania przez stronę weryfikacji dowodu, która może skutkować jego eliminacją, stanowi taki środek kontroli *ex post*. Co jednak istotne, dzięki niemu nadal możliwe będzie z reguły pełne usunięcie negatywnych konsekwencji pozyskania wadliwego dowodu dla rzetelności postępowania w państwie wydania END.

Podsumowując ten wątek, warto podkreślić, że wyrok w sprawie *EncroChat* nie jest pierwszym orzeczeniem, w którym Trybunał Sprawiedliwości wypowiedział się co do skutków pozyskania dowodu z naruszeniem gwarancji rzetelnego procesu. Jednak w tym orzeczeniu po raz pierwszy TS uczynił to na gruncie dyrektywy 2014/41, bowiem wcześniejsze wyroki wskazujące podobny skutek (czyli możliwość pominięcia dowodu lub informacji w procesie karnym)¹⁷ dotyczyły wykładni dyrektywy 2002/58/WE¹⁸.

¹⁷ Wyrok TS z dnia 6 października 2020 r., *La Quadrature du Net i in.*, C-511/18, C-512/18 i C-520/18, EU:C:2020:791, pkt. 226, 227; wyrok TS z dnia 2 marca 2021 r., *Postępowanie karne przeciwko H.K.*, C-746/18, pkt. 44.

¹⁸ Dyrektywa 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 lipca 2002 r. dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej (dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej) (Dz. Urz. L 201 z 31.07.2002 r., s. 37–47), zmieniona dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/136/WE z dnia 25 listopada 2009 r. (Dz. Urz. L 337 z 18.12.2009 r., s. 11–36).

Ważne jest przy tym, że pomimo podkreślenia autonomiczności proceduralnej państw członkowskich w zakresie regulowania kwestii dopuszczalności dowodów i braku regulacji tego zagadnienia na poziomie unijnym¹⁹, TS w sprawie *EncroChat* jednoznacznie uznał, iż konieczność zabezpieczenia rzetelności postępowania i prawa do obrony może niekiedy wymagać pominięcia dowodu pozyskanego w ramach procedury END²⁰. TS nie nawiązał w tym względzie w żaden sposób do bogatego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka co do dopuszczalności dowodów. Uczynił to natomiast Trybunał strasburski, rozpoznając skargi skierowane przeciwko Francji z powodu wykonania przez nią END dotyczących przekazania materiałów dowodowych pozyskanych z *EncroChat*. Trybunał strasburski nie miał wątpliwości, że środek odwoławczy dostępny dla skarżących we Francji jako państwie wykonania END, którego uruchomienie mogło doprowadzić do wykluczenia tych dowodów jako niedopuszczalnych, stanowił „skuteczny środek odwoławczy” w rozumieniu art. 6 i 13 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, toteż oddalił skargi jako niedopuszczalne z powodu niewyczerpania tego krajowego środka odwoławczego²¹.

PRAWO DO „SKUTECZNEGO ŚRODKA NAPRAWCZEGO” W „DYREKTYWACH OBRONCZYCH”

Obecnie w prawie Unii Europejskiej uprawnienia szeroko rozumianego oskarżonego w postępowaniu karnym (które to pojęcie obejmuje także podejrzanego) reguluje sześć dyrektyw unijnych. Są to, wymieniane chronologicznie: dyrektywa w sprawie dostępu do tłumaczenia²²; dyrektywa o prawie do informacji w postępowaniu karnym²³; dyrektywa w sprawie dostępu do adwokata²⁴; dyrektywa w sprawie

¹⁹ Pkt. 128–129 wyroku w sprawie C-670/22.

²⁰ Pomimo tego część autorów krytycznie ocenia wyrok TS w tym zakresie. Por. w szczególności: A. Hoxhaj, *The CJEU Ruled that the EncroChat Data can be Admissible Evidence in the EU*, „European Journal of Risk Regulation” 2025, s. 9–12, https://www.researchgate.net/publication/395161249_The_CJEU_Ruled_that_the_EncroChat_Data_can_be_Admissible_Evidence_in_the_EU#fullTextFileContent (dostęp: 15.09.2025).

²¹ Decyzja ETPCz z dnia 24 września 2024 r., *A.L. i E. J. p. Francji*, skargi nr 44715/20 i 47930/21.

²² Dyrektywa PE i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym; Dz. Urz. UE L 280 z 26.10.2010 r., s. 1 i n.; dalej: dyrektywa w sprawie tłumaczeń.

²³ Dyrektywa PE i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym; Dz. Urz. UE L 142 z 1.06.2012 r., s. 1–10; dalej: dyrektywa informacyjna.

²⁴ Dyrektywa PE i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności; Dz. Urz. L 294 z 6.11.2013 r., s. 1–12; dalej: dyrektywa w sprawie dostępu do adwokata lub dyrektywa 2013/48.

domniemania niewinności²⁵; dyrektywa w sprawie oskarżonych – dzieci²⁶; dyrektywa w sprawie dostępu do pomocy prawnej z urzędu²⁷.

W każdym z tych aktów prawnych zamieszczono przepis lub przepisy regulujące prawo do tzw. środków naprawczych. W dyrektywie w sprawie tłumaczeń kwestię dostępu do środka naprawczego regulują odpowiednio: art. 2 ust. 5 – w odniesieniu do tłumaczenia ustnego oraz art. 3 ust. 5 – w zakresie dostępu do tłumaczenia pisemnego. Oba przepisy mają podobną treść i przewidują możliwość kwestionowania dwóch okoliczności: decyzji stwierdzającej brak podstaw dla zapewnienia tłumaczenia odpowiednio ustnego lub pisemnego oraz jakości tego tłumaczenia. W obu przepisach znalazło się jednak zastrzeżenie, że państwa członkowskie mają zapewnić dostęp do środków naprawczych „zgodnie z procedurami w prawie krajowym”, a w preambule do tego aktu prawnego wyjaśniono, iż „prawo to nie oznacza, że państwa członkowskie mają obowiązek ustanowienia odrębnego mechanizmu lub procedury skarg, za pomocą której można zakwestionować takie stwierdzenie [...]” (punkt 25 preambuły). W rezultacie należy przyjąć, że minimalną realizacją tego uprawnienia jest obowiązek organów procesowych prowadzących dany etap postępowania, sprawdzania i weryfikowania jakości tłumaczenia. W jedynym jak dotychczas orzeczeniu dotyczącym wykładni art. 2 ust. 5 tej dyrektywy TS przyjął, że nie jest dopuszczalne osądzenie osoby w trybie zaocznym, jeżeli ze względu na nieadekwatne tłumaczenie ustne nie została ona poinformowana o oskarżeniu w zrozumiałym dla niej języku lub gdy niemożliwe jest ustalenie jakości zapewnionego tłumaczenia ustnego, a tym samym ustalenie, że osoba ta została poinformowana o oskarżeniu w języku dla niej zrozumiałym²⁸.

Podobny, wysoki stopień ogólności oraz odesłanie do procedur krajowych zawiera regulacja dotycząca prawa do środka naprawczego, zawarta w dyrektywie informacyjnej. W art. 8 ust. 2 tej dyrektywy jest po prostu mowa o prawie do zakwestionowania braku lub odmowy udzielenia informacji²⁹. Także dwie najnowsze dyrektywy – dyrektywa o oskarżonych małoletnich oraz dyrektywa o pomocy prawnej – zawierają jedynie bardzo ogólne stwierdzenie, że oskarżonym należy zapewnić „skuteczny środek naprawczy na mocy prawa krajowego w przypadku naruszenia ich praw przysługujących im na mocy niniejszej dyrektywy”.

²⁵ Dyrektywa PE i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym; Dz. Urz. UE L 65 z 11.03.2016 r., s. 1–11; dalej: dyrektywa w sprawie domniemania niewinności lub dyrektywa 2016/343.

²⁶ Dyrektywa RE i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym; Dz. Urz. UE L 132 z 21.05.2016 r., s. 1 i n.; dalej: dyrektywa o oskarżonych małoletnich.

²⁷ Dyrektywa PE i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania; Dz. Urz. UE L 297 z 4.11.2016 r., s. 1 i n.; dalej: dyrektywa o pomocy prawnej.

²⁸ Wyrok TS z dnia 23 listopada 2021 r., C-564/19, IS, ECLI:EU:C:2021:949.

²⁹ Bardziej konkretny środek kontrolny, wymagający albo decyzji sądu, albo możliwości odwołania się do sądu zawarto jedynie w art. 7 ust. 4 tej dyrektywy w odniesieniu do odmowy dostępu do akt postępowania przygotowawczego dla osoby zatrzymanej lub tymczasowo aresztowanej.

Bardziej szczegółowe unormowanie prawa do skutecznego środka naprawczego zawarto jedynie w dyrektywie w sprawie dostępu do obrońcy oraz dyrektywie w sprawie domniemania niewinności³⁰. W obu dyrektywach doprecyzowano, że państwa członkowskie mają zapewnić, aby w postępowaniu karnym przy ocenie wyjaśnień złożonych przez podejrzanych lub oskarżonych lub dowodów uzyskanych z naruszeniem praw zagwarantowanych w tych dyrektywach przestrzegane były prawo do obrony i prawo do rzetelnego postępowania (art. 10 dyrektywy 2016/343; art. 12 dyrektywy 2013/48)³¹. Jednocześnie, podobnie jak w pozostałych dyrektywach, powtórzono tu klauzulę odesłania do przepisów krajowych, uzupełniając ją o zastrzeżenie respektowania krajowych zasad dopuszczalności dowodów³².

To właśnie dokonana przez TS wykładnia art. 12 dyrektywy w sprawie dostępu do adwokata, niejednokrotnie powiązana z wykładnią regulacji o skutecznych środkach naprawczych zawartych w innych dyrektywach, pozwala na odtworzenie standardu „skutecznego środka naprawczego” w obszarze pozyskiwania dowodów z naruszeniem uprawnień oskarżonego zapewnionych w dyrektywach unijnych. Za ważne należy uznać w tej kwestii wyroki TS w sprawach C-209/22³³, C-603/22³⁴, C-15/24 PPU³⁵ oraz C-530/23³⁶. Należy z nich wyciągnąć następujące wnioski.

Prawo do skutecznego środka naprawczego nie oznacza bynajmniej obowiązku uregulowania w prawie krajowym odrębnego środka prawnego w postaci zażalenia czy innego rodzaju „skargi”, która byłaby nakierowana na kontrolę zapewnienia uprawnień przewidzianych w dyrektywach³⁷. Wynika to wprost z preambuł niektórych dyrektyw (por. np. motyw 36 dyrektywy 2012/13; motyw 25 dyrektywy w sprawie tłumaczeń) i zostało potwierdzone w orzecznictwie TS. Trybunał konsekwentnie podkreśla, że art. 47 i 48 Karty Praw Podstawowych nie wymagają, aby państwa członkowskie ustanowiły niezależne środki odwoławcze, które osoby podejrzane lub oskarżone mogłyby wnieść w celu obrony praw przyznanych im na mocy dyrektyw ustanawiających tzw. minimalny standard ochrony praw oskarżonego. Jak wskazano w pierwszym wyroku w sprawie C-209/22,

³⁰ W tej dyrektywie wskazano także wznowienie postępowania jako skuteczny środek naprawczy w razie prowadzenia postępowania karnego *in absentia*, co pozostaje jednak poza zakresem tematycznym tego opracowania.

³¹ Na wysoki stopień ogólności przepisów regulujących prawo do środka naprawczego zwraca się uwagę w literaturze. Por. m.in.: krytycznie – K. Kiejnich-Kruk, *Prawo do skutecznego środka naprawczego w postępowaniu dowodowym*, Warszawa 2023, s. 89–92; Z. Branicka, *Implementation of the Right to Effective Remedies in European Parliament Directives*, w: *Effective Legal Remedies in Criminal Justice System. European Perspective*, red. P. Wiliński, Berlin 2023, s. 137.

³² „Bez uszczerbku dla krajowych przepisów i systemów dotyczących dopuszczalności dowodów” (art. 12 ust. 2 dyrektywy w sprawie dostępu do adwokata). O ewolucji prac na dostatecznym kształtem tego przepisu, por. P. Wiliński, K. Kiejnich-Kruk, *Right to Effective Legal Remedy in Criminal Proceedings in the EU. Implementation and Need for Standards, Review of European and Comparative Law* 2023, Vol. 54, nr 3, s. 155–159.

³³ Wyrok z dnia 7 września 2023 r., C-209/22, AB, ECLI:EU:C:2023:634.

³⁴ Wyrok TS z dnia 5 września 2024 r., C-603/22, M.S. i in., ECLI:EU:C:2024:685.

³⁵ Wyrok TS z dnia 14 maja 2024 r., C-15/24 PPU, Stachev, ECLI:EU:C:2024:399.

³⁶ Wyrok TS z dnia 8 maja 2025 r., C-530/23, Barato, ECLI:EU:C:2025:322.

³⁷ Por. P. Wiliński, *Closing remarks*, w: *Effective Legal Remedies in Criminal Justice System. European Perspective*, red. P. Wiliński, Berlin 2023, s. 203.

zgodnie z utrwalonym orzecznictwem prawo Unii, w tym postanowienia karty, nie skutkuje bowiem zobowiązaniem państw członkowskich do ustanowienia środków prawnych innych niż środki przewidziane w prawie krajowym, chyba że z systematyki danego krajowego porządku prawnego wynika, iż nie istnieje żaden sądowy środek prawny pozwalający, choćby w trybie wypadkowym, zapewnić ochronę uprawnień wynikających dla podmiotów prawa z prawa Unii [...]³⁸.

Toteż wystarczającym „środkiem naprawczym” będzie możliwość skutecznego podniesienia zarzutu naruszenia dyrektywy przed sądem prowadzącym sprawę co do istoty, czyli w postępowaniu głównym. W wspomnianej sprawie C-209/22 TS uznał, że przepisy regulujące środki naprawcze w dyrektywie w sprawie dostępu do informacji, a także w dyrektywie w sprawie dostępu do obrońcy, interpretowane razem z art. 47 i 48 Karty, nie stoją na przeszkodzie orzecznictwu krajowemu, zgodnie z którym sąd rozpatrujący, na podstawie mającego zastosowanie prawa krajowego, wniosek o zatwierdzenie *a posteriori* przeszukania osoby i wynikającego z niego zatrzymania nielegalnych substancji, przeprowadzonych w fazie wstępnej postępowania karnego, nie jest właściwy do dokonania weryfikacji, czy przy tych czynnościach były przestrzegane zagwarantowane w tych dyrektywach prawa podejrzanego lub oskarżonego. Jest tak wszakże pod warunkiem, że, „po pierwsze, osoba ta może następnie żądać przed sądem rozpatrującym sprawę co do istoty stwierdzenia ewentualnego naruszenia praw wynikających ze wspomnianych dyrektyw, i po drugie, że sąd ten ma wówczas obowiązek wyciągnięcia konsekwencji z takiego naruszenia, w szczególności w zakresie niedopuszczalności lub mocy dowodowej dowodów zebranych w tych okolicznościach”. TS wyraźnie wskazał więc dwa pola reakcji sądu krajowego na ewentualne stwierdzenie naruszenia praw przewidzianych w dyrektywie przy gromadzeniu dowodów: kwestię ich niedopuszczalności oraz kwestię oceny takich dowodów. Nie przesądził jednak, że dowód zdobyty z naruszeniem praw przewidzianych w dyrektywach ma być uznany za niedopuszczalny. W tej sprawie nie było to konieczne, bowiem jednocześnie TS ocenił, że zatrzymanie osoby do kontroli drogowej i jej przeszukanie (oraz zatrzymanie nielegalnych substancji), przeprowadzone w trakcie tej kontroli, w wyniku którego zostały złożone oświadczenia samooskarżające, co do zasady nie skutkuje tak istotnym ograniczeniem swobody działania tej osoby, aby było konieczne zapewnienie jej dostępu do obrońcy w czasie tych czynności, jednak ostateczna ocena w tym względzie spoczywa na sądzie krajowym³⁹.

W dwóch wyrokach, wydanych na skutek pytań prejudycjalnych polskich sądów powszechnych, Trybunał był bardziej precyzyjny i stanowczy w określeniu skutków pozyskania dowodu z naruszeniem wymogów przewidzianych w dyrektywach

³⁸ Pkt 54 wyroku w sprawie C-209/22; niemal identycznie: pkt 99 wyroku w sprawie C-530/23.

³⁹ Pkt 74 wyroku. W tym względzie TS niemalże odtworzył standard wskazany przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie *Zaichenko p. Rosji* (wyrok z dnia 18 lutego 2010 r., skarga nr 39660/02). Szerzej o strasburskim standardzie dostępu do obrońcy na wczesnym etapie postępowania karnego: S. Steinborn, M. Wąsek-Wiaderek, *Moment uzyskania statusu biernej strony postępowania karnego z perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej*, w: *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B.T. Bieńkowska, Warszawa 2015, s. 436–442.

unijnych. Stwierdził mianowicie, że wymaganą reakcją sądu na pozyskanie dowodu (w obu przypadkach były to wyjaśnienia podejrzanego) z naruszeniem uprawnień przewidzianych w dyrektywach nie jest uznanie tego dowodu za niedopuszczalny, a wyciągnięcie „wszelkich konsekwencji” wynikających z tego naruszenia, w szczególności w odniesieniu do wartości dowodowej dowodów uzyskanych w tych okolicznościach.

W sprawie C-603/22 Trybunał unijny miał możliwość wypowiedzenia się o skutkach prawnych naruszenia wymogu zapewnienia dostępu do obrońcy podejrzanym, którzy nie ukończyli 18 lat w chwili prowadzenia postępowania karnego. Trzej małoletni byli przesłuchiwanym w postępowaniu przygotowawczym przez funkcjonariuszy policji bez zagwarantowania im uprzedniego dostępu do konsultacji z obrońcą, pomimo tego, że dyrektywa o oskarżonych małoletnich co do zasady przewiduje obowiązek zapewnienia podejrzanemu możliwości skorzystania z dostępu do obrońcy, w razie potrzeby wyznaczonego z urzędu, przed pierwszym przesłuchaniem takiego podejrzanego⁴⁰. Do przesłuchania nie dopuszczono także ich rodziców, poprzestając na wręczeniu małoletnim standardowego pouczenia o prawach i obowiązkach. W tej sytuacji Sąd Rejonowy w Słupsku, który rozpoznawał tę sprawę, dążył w pierwszej kolejności do ustalenia, czy art. 168a k.p.k., zakazujący mu w takich okolicznościach uznania wyjaśnień małoletnich za dowody niedopuszczalne, nie stoi w sprzeczności z prawem Unii Europejskiej. Odpowiedź TS była jednoznacznie negatywna. Uznał on, że przepisy dyrektywy 2016/800 nie stoją na przeszkodzie takiej regulacji krajowej, która nie zezwala na uznanie przez sąd za dowód niedopuszczalny wyjaśnień złożonych przez dziecko w toku przesłuchania prowadzonego przez policję z naruszeniem przewidzianego w art. 6 dyrektywy 2016/800 prawa dostępu do adwokata. Jednocześnie jednak TS podkreślił, że akceptacja dla tej regulacji musi być powiązana, po pierwsze, z uprawnieniem sądu krajowego orzekającego w sprawie do sprawdzenia, czy prawo to, interpretowane w świetle art. 47 i art. 48 ust. 2 Karty, było przestrzegane, a po drugie, do wyciągnięcia wszelkich konsekwencji wynikających z tego naruszenia, w szczególności w odniesieniu do wartości dowodowej dowodów uzyskanych w tych okolicznościach. Trybunał wskazał, co prawda, możliwość wyciągnięcia „wszelkich konsekwencji” z takiego naruszenia, ale jednocześnie wcześniej sam wykluczył uznanie takiego dowodu za niedopuszczalny, skoro stwierdził, że art. 168a k.p.k. nie stoi

⁴⁰ Por. art. 6 ust. 2 i 3 dyrektywy 2016/800 (z wyjątkami przewidzianymi w jej art. 3 ust. 6). W literaturze słusznie przyjmuje się, że z art. 6 ust. 6 dyrektywy 2016/800 należy wywodzić obowiązek zapewnienia obrony obligatoryjnej dziecku przed jego pierwszym przesłuchaniem w postępowaniu przygotowawczym. W przepisie wyraźnie nie chodzi jedynie o dostęp do obrońcy, ale zapewnienie, by dzieci korzystały z pomocy adwokata, co przewiduje aktywną rolę organów procesowych (por. także motyw 25 preambuły dyrektywy). Toteż uznaje się, że oskarżony – dziecko – nie jest w stanie zrzec się prawa dostępu do obrońcy. Tak: S. Gras, *The Directive on Procedural Safeguards for Children who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. Genesis and Descriptive Comments Relating to Selected Articles*, „Eucrim” 2016, nr 2, s. 114; podobnie co do niedopuszczalności zrzeczenia się tego prawa: pkt 70 opinii Rzecznika Generalnego Tamary Čapety z dnia 22 lutego 2024 r. w sprawie C-603/22; odmiennie: S.E. Rap, D. Zlotnik, *The Right to Legal and Other Appropriate Assistance for Child Suspects and Accused Reflections on the Directive on Procedural Safeguards for Children who are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2018, vol. 26 (2), s. 121–122.

w sprzeczności z prawem UE. Tym samym wykluczył możliwość odstąpienia od stosowania tego przepisu przez sąd krajowy, z powołaniem się na zasadę pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej. Trybunał przypomniał przy tym, że przepisy regulujące „środki naprawcze” w dyrektywach nie mają na celu uregulowania krajowych systemów dopuszczalności dowodów, skoro mają mieć one zastosowanie „bez uszczerbku” dla tychże przepisów krajowych. Trybunał wyraźnie zaznaczył, że w obecnym stanie prawnym kwestia regulacji dopuszczalności dowodów należy wyłącznie do prawa krajowego⁴¹.

Niemal bliźniacze stanowisko zostało wyrażone w kolejnym, najnowszym wyroku TS wydanym wskutek pytania prejudycjalnego Sądu Rejonowego we Włocławku. Co ważne, także w tej sprawie podejrzanym była osoba, którą w świetle orzecznictwa strasburskiego należałoby uznać za „osobę wymagającą szczególnego traktowania (ang. *vulnerable person*). Trybunał nie miał wątpliwości, że osoby z zaburzeniami psychicznymi należą do kategorii *vulnerable suspects*, objętej art. 9 dyrektywy 2016/1919, co do których państwa członkowskie są zobowiązane uwzględniać ich szczególne potrzeby przy wdrożeniu tej dyrektywy. Wobec tej okoliczności Trybunał orzekł, że istotnym elementem skutecznej ochrony wynikającej z art. 12 dyrektywy 2013/48 oraz art. 8 dyrektywy 2016/1919 jest to, aby decyzje dotyczące badania ewentualnej szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego oraz odmowy przyznania pomocy prawnej z urzędu takiej osobie, a także co do tego, czy przesłuchać taką osobę pod nieobecność adwokata, zawierały uzasadnienie i mogły być przedmiotem skutecznego środka naprawczego. Jednocześnie jednak stwierdził, że:

nie stoją one natomiast na przeszkodzie uregulowaniom krajowym, które w ramach postępowania karnego nie pozwalają na uznanie przez sąd za niedopuszczalne dowodów obciążających z wyjaśnień złożonych przez osobę wymagającą szczególnego traktowania w toku przesłuchania prowadzonego przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy z naruszeniem praw przewidzianych w dyrektywach 2013/48 lub 2016/1919, pod warunkiem jednak, że w ramach procesu karnego sąd ten będzie w stanie, po pierwsze, sprawdzić, czy prawa te, interpretowane w świetle art. 47 i art. 48 ust. 2 Karty, były przestrzegane, oraz po drugie, wyciągnąć wszelkie konsekwencje wynikające z tego naruszenia, w szczególności w odniesieniu do wartości dowodowej dowodów uzyskanych w tych okolicznościach.

Ponownie zatem TS wskazał konieczność wzięcia pod uwagę naruszeń prawa przy pozyskaniu dowodu (wyjaśnień) przy dokonywaniu ich oceny, wyraźnie zastrzegając, że dyrektywy nie zobowiązują do automatycznego pominięcia wszystkich dowodów uzyskanych z naruszeniem praw przyznanych w tych dyrektywach⁴².

Do nieco innych wniosków zdaje się prowadzić analiza sprawy *Stachev*⁴³, w której TS odpowiadał na pytania prejudycjalne sądu bułgarskiego, dotyczące skut-

⁴¹ Pkt. 168–169 wyroku w sprawie C-603/22. Szerzej o skutkach tego orzeczenia z punktu widzenia zasady *nemo se ipsum accusare tenetur*: M. Wąsek-Wiaderek, *Vulnerable Suspects and the Nemo Tenetur Principle in Poland – A Few Remarks on the Judgment of the Court of Justice in Case C-603/22*, opracowanie przesłane do opublikowania w książce pod roboczym tytułem: *Nemo Tenetur: The Many Faces of a Fundamental Principle*; planowana data wydania: grudzień 2025.

⁴² Pkt 102 wyroku w sprawie C-530/23.

⁴³ Wyrok TS z dnia 14 maja 2024 r., C-15/24 PPU, *Stachev*, ECLI:EU:C:2024:399.

ków przeprowadzenia przesłuchania podejrzanego niepiśmiennego po złożeniu przez niego oświadczenia o zrzeczeniu się prawa do dostępu do obrońcy. Pytania prejudycjalne skierował sąd orzekający w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania. TS nie miał wątpliwości, że art. 12 dyrektywy 2013/48 i art. 47 KPP stoją na przeszkodzie takiej linii orzeczniczej, z której wynika, że sąd decydujący o stosowaniu tego środka zapobiegawczego jest pozbawiony możliwości dokonania oceny, czy dowody na poparcie oskarżenia i stosowania tymczasowego aresztowania zostały uzyskane z naruszeniem wymogów tej dyrektywy, a w razie potrzeby – możliwości nieuwzględnienia takich dowodów. W tym wyroku jest wprost mowa o „pominięciu” dowodów pozyskanych z naruszeniem dyrektywy. W punkcie 98 wyroku TS wskazał, że „wynikający z art. 12 ust. 2 dyrektywy 2013/48 obowiązek zapewnienia poszanowania prawa do obrony i rzetelności postępowania przy ocenie dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa do adwokata oznacza, że dowód, do którego strona nie jest w stanie skutecznie się ustosunkować, powinien zostać wyłączony z postępowania karnego [...]”. Nawiązał przy tym do treści art. 14 ust. 7 dyrektywy w sprawie END i swego własnego wyroku w sprawie *EncroChat*⁴⁴.

Analiza tych kilku wyroków TS prowadzi do wniosku, że orzecznictwo TS dotyczące skutecznych środków naprawczych nie jest spójne. Co więcej, pomimo powtarzanych w kolejnych wyrokach deklaracji, że TS uwzględnia standard strasburski, traktując go jako minimalny, nie sposób nie zauważyć, że w odniesieniu do podejrzanych o szczególnych potrzebach (ang. *vulnerable suspects*), czyli dzieci lub osób cierpiących na zaburzenia psychiczne, standard wyznaczony w orzecznictwie TS wydaje się niższy niż ten, jaki wciąż można wyprowadzić z orzeczeń ETPCz. Chociaż doktryna *Salduz*⁴⁵ uległa istotnemu „rozmyciu” w późniejszym orzecznictwie⁴⁶, to jednak wciąż dopuszczenie do czynienia ustaleń faktycznych niekorzystnych dla oskarżonego na podstawie jego samoobciążających wyjaśnień pozyskanych z naruszeniem prawa dostępu do obrońcy może wprost prowadzić do stwierdzenia nierzetelności całego postępowania. W jednym z najnowszych orzeczeń dotyczących dowodowego wykorzystania samoobciążających wyjaśnień, złożonych przez podejrzanego o bardzo niskim poziomie rozwoju intelektualnego, Trybunał uznał, że nie był on w stanie skutecznie zrzec się prawa do obrońcy. Toteż wszelkie później podjęte środki niwelujące to naruszenie,

⁴⁴ Wyrok z dnia 30 kwietnia 2024 r., C-670/22, M.N. (*EncroChat*), EU:C:2024:372, pkt 130.

⁴⁵ Zapoczątkowana wyrokiem ETPCz z dnia 27 listopada 2008 r. *Salduz v. Turkey* skarga nr 36391/02, zgodnie z którą „prawo do obrony zostaje co do zasady naruszone w sposób nieodwracalny w przypadku, gdy obciążające wyjaśnienia złożone podczas przesłuchania przez policję bez dostępu do adwokata zostaną wykorzystane w celu skazania” (punkt 55 in fine tego w zw. z punktami 60–63). Podobnie, w odniesieniu do podejrzanej cierpiącej na chorobę alkoholową i z tego powodu zaliczonej do kategorii „vulnerable suspects”: wyrok ETPCz z dnia 31 marca 2009 r., *Płonka v. Poland*, skarga nr 20310/02.

⁴⁶ Por. na ten temat: W. Jasiński, *Dostęp osoby oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą do adwokata na wstępnym etapie ścigania karnego – standard strasburski*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, z. 1, s. 24–30; A. Sakowicz, *Suspect's Access to a Lawyer at an Early Stage of Criminal Proceedings in View the Case-law of the European Court of Human Rights*, „Revista Brasileira de Direito Processual Penal” 2021, vol. 7, nr 3, s. 2000–2009; R. Goss, *The Disappearing 'Minimum Rights' of Article 6 ECHR: The Unfortunate Legacy of Ibrahim and Beuze* (August 1, 2023), „Human Rights Law Review, Forthcoming, ANU College of Law Research Paper” No. 23.6, <https://ssrn.com/abstract=4541954> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4541954> (dostęp: 27.09.2025).

a nawet podtrzymanie wyjaśnień w obecności obrońcy w czasie posiedzenia aresztowego, nie zmieniły oceny, że dowodowe wykorzystanie tych wyjaśnień uczyniło cały proces nierzetelnym. To ważne orzeczenie, bowiem mimo formalnego zastosowania w nim nowego podejścia wypracowanego w sprawie *Ibrahim i inni p. Zjednoczonemu Królestwu*⁴⁷, ETPCz klarownie stwierdził, że w wypadku podejrzanego o szczególnych potrzebach, jeżeli ograniczenie mu dostępu do obrońcy nie było niczym uzasadnione, dowodowe wykorzystanie jego samoobciążających wyjaśnień, które stanowią kluczowy dowód w sprawie, czyni cały proces nierzetelnym⁴⁸. Pojęcie „rzetelny proces”, użyte w art. 12 ust. 2 dyrektywy 2013/48, powinno być przez TS interpretowane zgodnie z orzecznictwem strasburskim, a to niekiedy wymaga zastosowania przez sąd „sankcji” w postaci niedopuszczalności dowodu dla zachowania standardu rzetelnego procesu.

W dwóch sprawach zainicjowanych pytaniami prejudycjalnymi sądów polskich (C-603/22 oraz C-530/23) swe opinie przedłożyła Rzeczniczka Generalna Tamara Ćapeta, proponując odmienną od ostatecznie przyjętej przez TS wykładnię skutecznego środka naprawczego, który powinien być dostępny dla oskarżonego w razie naruszenia jego prawa dostępu do adwokata. W swoich opiniach wyraźnie wskazała możliwość uznania dowodu za niedopuszczalny przez sąd krajowy. W sprawie C-603/22 stwierdziła, że do sądu odsyłającego należy zapewnienie pełnej skuteczności praw ustanowionych w przytoczonych dyrektywach, zgodnie z ich wykładnią dokonaną przez Trybunał. Można to osiągnąć w drodze wyeliminowania dowodów uzyskanych niezgodnie z tymi aktami prawnymi, jeżeli sąd odsyłający uzna, że w przeciwnym wypadku dojdzie do naruszenia praw zagwarantowanych w art. 24 ust. 2 oraz art. 47 i 48 Karty. Jest to podejście odmienne od przyjętego przez TS, który był zdania, że ani postanowienia KPP, ani uregulowane w dyrektywach obrończych prawo do środka naprawczego nie stoją na przeszkodzie stosowaniu art. 168a k.p.k. rozumianego przez Sąd pytający jako zakazujący uznania za niedopuszczalny dowodu pozyskanego z naruszeniem prawa.

PODSUMOWANIE

W świetle orzecznictwa TSUE można stwierdzić, że „wspólnym mianownikiem” skutecznego środka odwoławczego na gruncie dyrektywy w sprawie END oraz skutecznego środka prawnego wymaganego przez tzw. „dyrektywy obrończe” jest odsłanie do ogólnego standardu rzetelnego procesu i prawa do obrony. Ma ono niejako wyznaczać standard środka odwoławczego i determinować jego skutki. Z pewnością nie można z omówionych orzeczeń wyciągnąć wniosku, że Trybunał opowiada się za prostą koncepcją, aby naruszenie prawa przy pozyskiwaniu dowodów skutkowało automatycznie koniecznością uznania ich za niedopuszczalne.

Nie oznacza to jednak, że można obecnie mówić o wypracowaniu spójnego wewnętrznie orzecznictwa TSUE w tym obszarze. W procedurze pozyskiwania

⁴⁷ Wyrok ETPCz z dnia z 13 września 2016 r., *Ibrahim i inni p. Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09.

⁴⁸ Wyrok ETPCz z dnia 12 czerwca 2025 r., *Krpelík p. Czechom*, skarga nr 23963/21, w szczególności pkt. 94–99.

dowodów za pomocą END Trybunał Sprawiedliwości wprost dopuszcza sankcje niedopuszczalności dowodu jako wyznacznik skutecznego środka odwoławczego, jak to uczynił chociażby w sprawie *EncroChat*, jeżeli obrona nie miała zapewnionej możliwości skutecznego ustosunkowania się do takiego dowodu, a dowód ten miałby istotny (przesadzający) wpływ na ustalenia faktyczne w sprawie. Co więcej, stanowisko TS w tym zakresie koresponduje z linią orzecniczą ETPCz, chociaż Trybunał luksemburski w tym ostatnim judykacie nie nawiązał do jurysprudencki ETPCz, dokonując wykładni art. 14 dyrektywy w sprawie END.

Odmienne, wręcz zaskakujące, jest natomiast stanowisko TS co do skutków naruszenia prawa dostępu do obrońcy podejrzanych, zwłaszcza wymagających szczególnego wparcia (dzieci, osób cierpiących na zaburzenia psychiczne). Pomimo wyraźnego nawiązania w art. 12 dyrektywy 2013/48 do obowiązku przestrzegania prawo do obrony i prawa do rzetelnego postępowania, w dwóch orzeczeniach wydanych na skutek pytań prejudycjalnych sądów polskich Trybunał wyraźnie zdystansował się wobec możliwości uznania za dowód niedopuszczalny wyjaśnień oskarżonego pozyskanych z naruszeniem uprawnień wynikających z tej dyrektywy. Jedną z tez wyroku w sprawie C-603/22 powinna być wręcz odczytywana jako ograniczająca możliwość uznania takich wyjaśnień za dowód niedopuszczalny, skoro wprost stwierdza niesprzeczność art. 168a k.p.k. z prawem Unii Europejskiej. Dodatkowo, jak wykazano w drugiej części opracowania, taka wykładnia prawa do środka naprawczego może budzić istotne zastrzeżenia co do jej zgodności ze standardem wyznaczonym w orzecznictwie ETPCz. Jedynie w sprawie *Stachev* Trybunał zdaje się dostrzegać wspomniany „wspólny mianownik” prawa do skutecznego środka odwoławczego z art. 14 dyrektywy w sprawie END oraz prawa do skutecznego środka naprawczego przewidzianego w dyrektywach obrończych.

Trybunał Sprawiedliwości w orzecznictwie na gruncie dyrektyw dotyczących praw procesowych oskarżonego wyraźnie limituje konsekwencje naruszenia praw gwarantowanych przez te dyrektywy, przesuwając badanie tej kwestii na etap oceny dowodów. Znacznie dalej idącą sankcją byłoby uznanie w takiej sytuacji dowodu za niedopuszczalny. Tymczasem na etapie oceny dowodów ocena zaistniałego naruszenia z punktu widzenia prawa do obrony i rzetelności postępowania stanowić będzie z reguły tylko jeden z aspektów analizy dokonywanej przez sąd orzekający w sprawie. W praktyce procesowej nieuniknione bowiem będzie wzięcie pod uwagę również innych okoliczności, takich jak rodzaj i charakter dowodu oraz jego znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Może zatem dojść do swoistego „rozmycia” się skutków naruszenia, a w konsekwencji – istotnego osłabienia efektywności tak rozumianego środka odwoławczego (naprawczego).

Nie powinno być natomiast wątpliwości, że zarówno skutecznych środków odwoławczych, jak i środków naprawczych nie należy utożsamiać z obowiązkiem stworzenia odrębnej drogi prawnej w postaci „zażalenia” czy „skargi” w krajowym porządku prawnym⁴⁹. W obu opisanych w tym artykule obszarach chodzi o zapew-

⁴⁹ Zob. też S. Steinborn, *Środek odwoławczy...*, op. cit., s. 143–144; S. Steinborn, *The Concept...*, op. cit., s. 141.

nienie mechanizmu skutecznej ochrony prawnej, który może być realizowany także w toku rozpoznania sprawy głównej przez sąd, np. na skutek zarzutów podnoszonych na rozprawie czy zarzutów odwoławczych strony postępowania karnego.

BIBLIOGRAFIA

- Bajović V., *Encrochat and Sky ecc Data as Evidence in Criminal Proceedings in Light of the CJEU Decision*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2025, vol. 33, nr 2.
- Branicka Z., *Implementation of the Right to Effective Remedies in European Parliament Directives*, w: *Effective Legal Remedies in Criminal Justice System. European Perspective*, red. P. Wiliński, Berlin 2023.
- ELI Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on Mutual Admissibility of Evidence and Electronic Evidence in Criminal Proceedings. Draft Legislative Proposal of the European Law Institute, red. L. Bachmaier Winter, F. Salimi, <https://www.europeanlawinstitute.eu/news-events/news-contd/news/eli-publishes-a-legislative-proposal-on-mutual-admissibility-of-evidence-and-electronic-evidence-in/>.
- Gras S., *The Directive on Procedural Safeguards for Children who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. Genesis and Descriptive Comments Relating to Selected Articles*, „Eu crim” 2016, nr 2.
- Goss R., *The Disappearing ‘Minimum Rights’ of Article 6 ECHR: The Unfortunate Legacy of Ibrahim and Beuze* (August 1, 2023), „Human Rights Law Review, Forthcoming, ANU College of Law Research Paper” No. 23.6, <https://ssrn.com/abstract=4541954> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4541954>.
- Hoxhaj A., *The CJEU Ruled that the EncroChat Data can be Admissible Evidence in the EU*, European Journal of Risk Regulation, 2025, https://www.researchgate.net/publication/395161249_The_CJEU_Ruled_that_the_EncroChat_Data_can_be_Admissible_Evidence_in_the_EU#fullTextFileContent.
- Jasiński W., *Dostęp osoby oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą do adwokata na wstępnym etapie ścigania karnego – standard strasburski*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, z. 1.
- Kiejnich-Kruk K., *Prawo do skutecznego środka naprawczego w postępowaniu dowodowym*, Warszawa 2023.
- Ligeti K., Garamvölgyi B., Ondrejová A., von Galen M., *Admissibility of Evidence in Criminal Proceedings in the EU*, „Eu crim” 2020, nr 3.
- Rap S.E., Zlotnik D., *The Right to Legal and Other Appropriate Assistance for Child Suspects and Accused Reflections on the Directive on Procedural Safeguards for Children Who are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2018, vol. 26 (2).
- Sakowicz A., *Suspect’s Access to a Lawyer at an Early Stage of Criminal Proceedings in View the Case-law of the European Court of Human Rights*, „Revista Brasileira de Direito Processual Penal” 2021, vol. 7, nr 3.
- Steinborn S., *Środek odwoławczy od wydania europejskiego nakazu dochodzeniowego dotyczącego wideokonferencji. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 2021 r., C-852/19, Postępowanie karne przeciwko Ivanowi Gavanzovowi*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2024, nr 2.
- Steinborn S., *The Concept of an Effective Remedy Under Article 47 of the Charter in Context of the European Investigation Order*, „European Criminal Law Review” 2024, vol. 14, nr 2.

- Steinborn S., Świeczkowski D., *Verification in the Issuing State of Evidence Obtained on the Basis of the European Investigation Order*, „Review of European and Comparative Law” 2023, nr 3.
- Steinborn S., Wąsek-Wiaderek M., *Moment uzyskania statusu biernej strony postępowania karnego z perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej*, w: *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B.T. Bieńkowska, Warszawa 2015.
- Wąsek-Wiaderek M., *Vulnerable Suspects and the Nemo Tenetur Principle in Poland – A Few Remarks on the Judgment of the Court of Justice in Case C-603/22*, opracowanie przesłane do opublikowania w książce pod roboczym tytułem: *Nemo Tenetur: The Many Faces of a Fundamental Principle*; planowana data wydania: grudzień 2025.
- Wiliński P., *Introducing effective remedies*, w: *Effective Legal Remedies in Criminal Justice System. European Perspective*, red. P. Wiliński, Berlin 2023.
- Wiliński P., *Closing remarks*, w: *Effective Legal Remedies in Criminal Justice System. European Perspective*, red. P. Wiliński, Berlin 2023.
- Wiliński P., Kiejnich-Kruk K., *Right to Effective Legal Remedy in Criminal Proceedings in the EU. Implementation and Need for Standards*, *Review of European and Comparative Law* 2023, vol. 54, nr 3.

Cytuj jako:

Wąsek-Wiaderek M., Steinborn S., *Pojęcia „skuteczny środek odwoławczy” oraz „skuteczny środek naprawczy” w prawie Unii Europejskiej dotyczące pozyskiwania dowodów w postępowaniu karnym*, „Ius Novum” 2025, nr 4 (19), s. 48–66. DOI: 10.26399/iusnovum.v19.4.2025.35/m.wasek-wiaderek/s.steinborn